

راهبردهای کاهش جمعیت کیفری زندان؛ مطالعه حقوق آمریکا

و امکان کاربست راهبردها در نظام عدالت کیفری ایران

خلیل شجاعی^{*}، حسین غلامی‌دون^۲، حسنعلی مؤذن زادگان^۳

۱- دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

۲- استاد گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

۳- استاد گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۱

تاریخ ارسال: ۱۴۰۱/۰۲/۳۱

چکیده

امروزه سیاست کیفری قهرآمیز و مجازات‌های سخت و اربعایی، با ارفاق، تعدیل و انعطاف جایگزین شده‌اند. شاید علت حذف مجازات اعدام (به‌عنوان فرزند نامشروع حکومت‌های سلطنتی) و روی آوردن به مجازات سالب آزادی (حبس) را بتوان، نتیجه برآورده نشدن اهداف کیفرها، فایده‌مندی و بازپروری بزهدار دانست. در بدو امر جایگزینی حبس با کیفرهای شدید بدنی، بسیار امیدوارکننده بود؛ اما استفاده نامطلوب از مجازات سالب آزادی، این امیدواری را به یأس تبدیل کرد. مطابق تحقیقات اداره سیاست کیفری و عدالت تا دسامبر ۲۰۲۱، قریب به ۱۱,۵ (یازده و نیم) میلیون نفر در سرتاسر جهان در زندان به سر می‌برند! از این رو، سیاست‌گذاران عدالت کیفری درصدد آن برآمدند تا راهبردها/سیاست‌هایی جهت کاهش جمعیت کیفری زندان ارائه نمایند. این امر موجب پیدایش راهبردهای نوینی در جوامع از جمله قانون گام اول آمریکا گردید. مقاله‌ی حاضر با روش توصیفی-تحلیلی درصدد واکاوی راهبردهای قانون موصوف و امکان‌سنجی کاربست آن در نظام حقوقی ایران برآمده است. نتایج تحقیق نشان داد که برخی راهبردهای این قانون از قبیل «سیستم ارزیابی خطر، بازپروری

E-mail: khalil.shojaei@yahoo.com

* نویسنده مسئول مقاله:

زندانیان، استفاده از تسهیلات بیشتر برای زندانیان، تبدیل وضعیت و سپری کردن دوران محکومیت خارج از زندان» متناسب با سیاست‌های فعلی ایران می‌باشد و به کار بستن آن‌ها راهبرد مؤثری در کاهش جمعیت کیفری زندان تلقی می‌شوند.

کلمات کلیدی: جمعیت کیفری زندان، قانون اولین گام آمریکا، سیستم ارزیابی خطر، نظام حقوقی ایران

۱. مقدمه

سیاست‌های سخت‌گیرانه کشور آمریکا با «مدل موسوم به سه ضربه و سپس اخراج» افراط در به‌کارگیری مجازات حبس با شعار هیچ‌کس به مجرمین وعده گل سرخ نداده است، نابرابری‌های نژادی و تبعیض‌های اجتماعی، موجب تکثر زندانیان در این کشور گردید (تی گالن، ۱۳۸۶: ۳۰) آمار بالای زندانیان، با شعار «آن‌ها را حبس کنید و کلید زندان را دور اندازید»، همسو بود (ویلیام نیوبور، ۲۰۰۸: ۵۸۴). اتخاذ برخی تدابیر سیاسی جهت محبوس کردن اشخاص مخالف، خصوصاً رنگین‌پوستان با هدف محروم‌شدن آنان از حق رأی، در تورم جمعیت کیفری زندان نیز مؤثر بوده است (جفری ایان، استفن سی، ۱۳۹۸: ۲۰). این تورم جمعیت زندان، نقص سیستم قضایی کشور آمریکا را تشدید و چالش‌هایی را در بخش خصوصی و عمومی ایجاد کرد (بیگی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۴). در ایران نیز سیاست‌های نابرابرساز اقتصادی، جرم‌انگاری حداکثری، بازداشت‌های نامتعارف پیش از محاکمه، نهادینه‌شدن فرهنگ تنبیه‌گری و حبس‌باوری در جامعه، ضعف در نظام زندانبانی و ساختار زندان و فقدان سیاست‌های بازپروری کارآمد، از علل اصلی بحران جمعیت کیفری به شمار می‌رود. به گونه‌ای که در هر دو کشور (ایران و آمریکا) با تورم جمعیت کیفری زندان مواجه هستیم. درک این موضوع که جایگاه اصلاحی-درمانی زندان به کلاس جرم‌آموزی و جرم‌افزایی و مدرسه فراگیری بزهکاری (آنسل، ۱۳۹۶: ۸۹) تبدیل شده است و واقف شدن به ناکارآمدی ساختار زندان در اصلاح و بازپروری، موجب گرایش تمایلات حقوق بشری به سمت استفاده حداقلی از حبس،

کارآمد کردن پاسخ‌های کیفری و اصلاح ساختار و نظام زندان‌بانی و شناسایی حق بر بازپروری شدن زندانیان گردید.

زندان‌ها به‌عنوان یک «خانه‌ی مجازات» نه‌تنها در راستای اصلاح و درمان مؤثر نبود؛ بلکه زمینه‌ساز ازهم‌گسیختگی خانواده‌ها شد و علاوه بر فرد محکوم، بر خویشان و نزدیکان وی نیز تحمیل شده و آثار زیان‌بار اجتماعی به بار آورده است (آقایی نیا و جوانمرد، ۱۳۹۰: ۴۱). بر همین اساس، نظام‌های عدالت کیفری از کیفرگرایی محض به رویکردهای نوین اصلاح و درمان و بازسازی اجتماعی رو آورده و دیدگاه‌های نوین جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی کیفری بر این اساس استوار می‌باشد که استفاده از زندان، به‌عنوان آخرین حربه برای مقابله با مجرمان خطرناک مدنظر باشد و افراط‌گرایی، جای خود را به اعتدال‌گرایی دهد (غلامی، ۱۳۹۳: ۱۱)؛ و اعمال مجازات‌ها به صورت هدف‌مند، با رویکرد اصلاحی و درمانی باشد (بهمنی و دیگران، ۱۴۰۰: ۷۵۵-۷۷۴).

پافشاری نظام کیفری آمریکا بر روش‌های سرکوب‌کننده به‌عنوان ابزار ناتوان‌سازی بزهکاران، موسوم به نگهداری سیمی^۱ (ویلهم، ۱۳۸۷: ۳۴۵) تبعیض‌های اجتماعی و نژادی، سیاست‌های سخت‌گیرانه/سرکوب‌گرانه در خصوص جرایم مواد مخدر، سیاست‌زدگی جنایی و به تعبیری زندان سیاست‌زده (کونانی، ۱۳۹۶: ۱۱۲)، رویکرد ناتوان‌سازی مبتنی بر عقلانیت مدرنیته برای پاک‌سازی جامعه از مجرمان به‌واسطه شکل‌گیری یک نظام انحصاری و دیوان‌سالاری همسو با نظریه وبر (پاک‌نهاد، ۱۳۸۸: ۱۴۵) و بازگشت مجدد محکومین به زندان، منجر به تورم جمعیت کیفری زندان شده است. بازگشت مجدد محکوم به ورطه بزهکاری، نشان شکست پاسخ کیفری و نظام زندان‌بانی است. حال چگونه می‌توان از این معضل جلوگیری کرد؟ ارائه راهکار برای این منظور، مستلزم یافتن پاسخ این پرسش است؛ چرا افراد به زندان می‌روند و چرا به زندان بازمی‌گردند؟ داستایوفسکی که زندان را به خانه اموات تشبیه نموده، در کتاب خاطرات خانه مردگان، علت بزهکاری برخی مجرمان را لذت‌بردن از ارتکاب جرم و نادیده‌گرفتن

1. Wire-housing = سیاست نگهداری افراد پشت میله‌های زندان

مقدسات ذکر می‌کند (ابوذری، ۱۳۹۷: ۸۴۸). برخی هراسی از زندان ندارند و شغلشان، انجام فعالیت مجرمانه است و به نظام فکری آن‌ها برمی‌گردد که مجموعه‌ای از نگرش‌ها و باورها است. ممکن است معتقد باشند که تنها احمق‌ها هستند که کار خلاف نمی‌کنند! برای این افراد، بازگشت به زندان مخاطره‌ای است که به یکی از مؤلفه‌های زندگی‌شان تبدیل شده است (جفری ایان و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۳۴).

برخی بزهکاران مطابق نظریه جرم‌شناسی عقلانیت-خردمحور، محاسبه‌گر و استراتژیست بوده و در تصمیم به ارتکاب بزه، هزینه، منفعت و تاکتیک‌ها را سنجیده و ارزیابی می‌کنند (ویلیامز، مک شین، ۱۳۹۵: ۳۳۹). با این حال، همواره موارد فوق، علت ارتکاب بزه نیست. بلکه ضعف در ساختار و مدیریت زندان در اصلاح و بازپروری می‌تواند منجر به بازگشت محکوم به ورطه بزهکاری گردد. بدین منظور سازمان ملل، قواعد و اصولی بنیادین جهت اهتمام به مدیریت زندان، بازپروری و رعایت کرامت انسانی زندانیان ترسیم نموده است (ابراهیمی، ۱۳۹۷: ۹۱). ایالات متحده آمریکا با اقتباس از قواعد فوق در دسامبر ۲۰۱۸ «قانون کاهش خطر بازگشت مجدد زندانیان به حبس» موسوم به «قانون اولین گام» را به تصویب رساند. هدف از تصویب این قانون، اصلاحات اساسی در نظام زندان‌بانی این کشور و ارائه راهبردهایی با هدف مدیریت و کاهش جمعیت کیفری زندان می‌باشد. قانون گام اول در راستای اصلاح نظام زندان‌ها، سه ایده مهم را شامل می‌شود. نخستین شرط برای اصلاح نظام زندان‌ها، ایجاد شرایط جدید، مدرن و مبتنی بر اصول بهداشتی و رفاهی است که باید در زندان‌ها شکل گیرد. دومین ایده، کاهش جمعیت کیفری از طریق روانه‌سازی زندانیان «کم‌خطر یا بدون خطر» به آغوش خانواده‌هایشان است. درنهایت، اختصاص بودجه ۲۵۰ میلیون دلاری از سال ۲۰۱۸ تا سال ۲۰۲۳ برای بهبود شرایط زندان، گام بودجه‌محور در راستای اصلاح نظام

2. The FIRST STEP ACT or ACT «reduce the risk that prisoners will recidivate upon release from prison ..... and The FIRST Step Act enacted by the Senate and House of Representatives of the United States of America 2018)

زندان‌ها است (Wasif, 2020: 174).

بدین سبب که جمعیت کیفری زندان در دو کشور آمریکا و ایران بالا بوده (آمریکا رتبه اول دنیا و ایران رتبه دهم دنیا و پنجم آسیا) و نظام زندان‌بانی هر دو کشور در بازپروری محکومان موفق نبوده است - که می‌توان آن را نتیجه ساختار معیوب، کمبود سازکارهای لازم و غیره در هر دو کشور دانست - و از آنجا که راهبردها و اصلاحات نظام عدالت کیفری آمریکا قابلیت الگوبرداری، بومی‌سازی در نظام حقوقی ایران را دارد و به نظر می‌رسد کاربست راهبردهای پویای این قانون در نظام حقوقی ایران تأثیرگذار باشد، بر همین اساس این راهبردها به‌عنوان مسئله پژوهش، مورد تطبیق و مطالعه قرار گرفته است. پژوهش حاضر بر آن است که با روش توصیفی-تحلیلی، راهبردهای پیش‌بینی‌شده را با تبیین و تلفیق با آموزه‌های جرم‌شناسی و کیفرشناسی در چند بخش ترسیم نماید. بعد از مقدمه، در بخش دوم به تبیین سیستم ارزیابی خطر، ظرفیت و کاربرد آن در فرایند کاهش جمعیت کیفری زندان و در بخش سوم به راهبردهایی که زمینه بازپروری و پیش‌گیری از ارتکاب مجدد جرم را ایجاد می‌کند، اشاره می‌شود و در بخش چهارم راهبردهایی که منجر به «تبدیل وضعیت زندانیان و سپری کردن دوران محکومیت در خارج از زندان» و در بخش پنجم یافته‌ها و چالش‌های کاربست راهبردها تبیین می‌گردد.

۲. «سیستم ارزیابی خطر» ظرفیت و کاربرد آن در فرایند کاهش جمعیت

کیفری زندان

شناسایی خطر و ارزیابی ریسک^۳ افراد، روشی سازمان‌یافته برای رتبه‌بندی و اولویت‌دهی به ریسک‌ها، تصمیم‌گیری در راستای طبقه‌بندی زندانیان و نیز کمک کردن به کاهش خطر آن‌ها است. در کیفرشناسی نوین گفتمانی تحت عنوان زبان احتمالات و خطر (ریسک) ظهور کرده که با توسل به آن، مدیریت خطر و کنترل بزهکاران بالقوه و بالفعل

3. Risk Assessment

هموار می‌شود و مهم‌ترین هدف آن، کاهش تکرار جرم از سوی بزهکاران است. با بررسی نظام عدالت کیفری آمریکا می‌توان دریافت که این سازکار از رهگذر سه اصل ریسک، نیاز و پاسخ عمل می‌کند. این اصول سه‌گانه یا RNR (Risk-Needs-Responsivity)، به جامع‌ترین ابزارهای ارزیابی در تعیین پاسخ و تدبیر متناسب با بزهکاران بالفعل و بالقوه تبدیل شده‌است. سیستم ارزیابی ریسک را می‌توان به‌عنوان یک اصل راهنما برای کنش‌گران قضایی و پیرا قضایی مرتبط با حوزه اصلاح بزهکار معرفی نمود. از رهگذر این سیستم مشخص می‌شود که با توجه به شرایط خاص بزهکاران، بهترین مجازات اصلاح مدار کدام است. اصولاً ارزیابی ریسک افراد، در کنار فعالیت‌های مبتنی بر شواهد تجربی مورد تأیید قرار می‌گیرد و از سه روش برای ارزیابی ریسک بزهکاران بهره می‌برند: روش‌های قضاوت بالینی، قضاوت ساختارمند و روش‌های آماری یا تخمینی (صیقل و دیگران، ۱۳۹۹: ۲۳۲-۲۲۸).

خطر (ریسک) و خطرناکی، به‌طور نابرابر در میان دسته‌های بزهکاران توزیع شده و بر اساس علم شخصی دادرس و مطالعات جرم‌شناسی بالینی برآورد نمی‌شود؛ بلکه بر اساس شگردها و روش‌های تجربی، آماری (از سوی کارشناسان آمار)، سامانه احتمالات و فناوری‌های مدرن اطلاعات، ارزیابی و در اختیار تصمیم‌گیران قرار می‌گیرد و نحوه برخورد با افراد، تابع درجه خطر آنان از نظر احتمال ارتکاب و یا تکرار جرم است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۸: ۷۲۶). وقتی صحبت از ریسک و ارزیابی خطر در سیستم قضایی آمریکا مطرح است، اشاره به روشی عینی و اعتبار آماری دارد که از طریق آن اطلاعات هر زندانی ارزیابی می‌شود که به آن اصطلاح «ابزار ارزیابی ریسک» نیز گفته می‌شود (Andvig, and at all, 2020: 18).

قانون «کاهش خطر بازگشت مجدد زندانیان به حبس» موسوم به The FIRST STEP ACT یا قانون گام اول، با تبیین و اشاره به سیستم ارزیابی ریسک زندانیان و ارائه کارکردها و ظرفیت آن، وظیفه نظارت بر آن را به دادستان محول نموده است. در این قانون مقرر

4. Risk assessment tool
5. See Article 3631 (a).

گشت که سیستم ارزیابی ریسک، به منظور بررسی موارد ذیل تبیین شده است:

- تعیین میزان خشونت زندانیان (جهت طبقه‌بندی زندانیان بر مبنای میزان خشونت)؛
- تعیین نوع و میزان برنامه‌های کاهش خطر تکرار جرم در مراحل مختلف (پذیرش، تقسیم‌بندی هر زندانی بر اساس جرم با سه معیار کم، متوسط، زیاد)؛
- تعیین و اندازه‌گیری اثربخشی در نوع، مقدار و شدت برنامه‌های کاهش خطر تکرار جرم مبتنی بر شواهدی که در دسترس مقام قضایی است؛
- ارزیابی مجدد خطر تکرار جرم. به این معنی که هر زندانی به‌طور «دوره‌ای و اختصاصی» مجدداً بر اساس شواهد و ضوابط موجود، تحت نظر قرار گیرد تا میزان سطح خطر در طول دوره حبس، موفقیت یا شکست برنامه‌ها و... مورد سنجش واقع گردد؛
- تعیین و ارزیابی زندانی و انتقال از بخش و بندی به بند دیگر و سپس آزادی آن.

سیستم ارزیابی خطر موج جدیدی از مهندسی جمعیت کیفری در سامان‌دهی زندان‌ها است. آنچه در جرم‌شناسی نوین تحت عنوان عدالت تخمینی یا آماری مشهور است و به دنبال ارزیابی خطر احتمال تکرار جرم با استفاده از داده‌های آماری است، با سیستم ارزیابی خطر مشابهت دارد. بر مبنای این مدل می‌توان افراد را با متغیرهای متنوع تقسیم و بر اساس داده‌ها، سیمای جنایی را ترسیم کرد و برای بزهکاران و محکومان به حبس بر اساس شاخص‌های آماری، تصمیم گرفت (نجفی، ۱۳۸۸: ۷۲۸). مهم‌ترین نکته این واقعیت است که پاسخ‌های «شدید» برای بزهکاران با ریسک «پایین»، احتمال شکست برنامه‌های اصلاح‌مدار را افزایش می‌دهد. تحقیقات میدانی سال ۲۰۰۷ ایالات متحده نشان داد؛ اتخاذ پاسخ‌های شدید و یکسان، نسبت به تمام بزهکاران (اعم از ریسک بالا و پایین)، موجب افزایش تکرار جرم در بزهکاران دارای ریسک پایین خواهد شد. به این دلیل که معاشرت با بزهکاران دارای ریسک بالا، زندگی آنان را دچار اختلال می‌نماید (صیقل، ۱۳۹۹: ۲۳۳).

طبقه‌بندی خطر تکرار جرم بر اساس متغیرهای دموگرافیک									
ریسک بالا		ریسک متوسط		ریسک پایین		حداقل ریسک		مجموع	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
ویژگی‌ها									

6. See Article 3631 (b.4.c.d) and Article 3632 (a.1)

مجموع	142,871	100%	21,682	15.2%	44,632	31.2%	27,574	19.3%	48,983	34.3%
جنسیت										
مرد	132,641	100%	18,774	14.2%	39,730	30.0%	25,870	19.5%	48,267	36.4%
زن	10,230	100%	2,908	28.4	4,902	47.9	1,704	16.7	716	7.0
نژاد										
سفیدپوستان	82,661	100%	17,112	20.7%	29,461	35.6%	14,577	17.6%	21,511	26.0%
سیاهپوستان	54,658	100%	3,640	6.7	13,366	24.5	11,966	21.9	25,686	47.0
دیگر نژادها	2,002	100%	614	30.7	741	37.0	280	14.0	367	18.3
بومی‌ها	3,550	100%	316	8.9	1,064	30.0	751	21.2	1,419	40.0
قومیت										
اسپانیایی	41,929	100%	6,996	16.7%	16,974	40.5%	8,096	19.3%	9,863	23.5%
غیراسپانیایی	100,942	100%	14,686	14.5	27,658	27.4	19,478	19.3	39,120	38.8
سن										
۲۴ و کمتر	4,829	100%	12	0.2%	824	17.1%	1,620	33.5%	2,373	49.1%
۲۵-۳۴	37,556	100%	1,014	2.7	11,079	29.5	7,660	20.4	17,803	47.4
۳۵-۴۴	50,120	100%	4,120	8.2	15,674	31.3	9,896	19.7	20,430	40.8
۴۵-۵۴	31,341	100%	7,260	23.2	11,252	35.9	5,937	18.9	6,892	22.0
۵۵-۶۴	14,163	100%	6,115	43.2	4,582	32.4	2,091	14.8	1,375	9.7
۶۵ و بالاتر	4,862	100%	3,161	65.0	1,221	25.1	370	7.6	110	2.3
طول مدت حبس										
کمتر از ۱ سال	1,573	100%	182	11.6%	420	26.7%	355	22.6%	616	39.2%
بین یک تا ۲,۹ سال	12,521	100%	1,501	12.0	3,856	30.8	2,687	21.5	4,477	35.8
بین ۳ تا ۴,۹ سال	13,937	100%	1,779	12.8	3,993	28.7	2,665	19.1	5,500	39.5
بین ۵ تا ۹,۹ سال	38,162	100%	5,141	13.5	11,310	29.6	7,155	18.7	14,556	38.1
بین ۱۰ تا ۱۴,۹	32,782	100%	5,173	15.8	10,748	32.8	6,301	19.2	10,560	32.2
بین ۱۵ تا ۱۹,۹	18,126	100%	2,916	16.1	5,427	29.9	3,548	19.6	6,235	34.4
بین ۲۰ تا ۵۰	20,301	100%	3,862	19.0	6,709	33.0	3,900	19.2	5,830	28.7
بیش از ۵۰	1,313	100%	270	20.6	467	35.6	234	17.8	342	26.0
حبس دائم	3,857	100%	826	21.4	1,603	41.6	670	17.4	758	19.7
اعدام	45	100%	7	15.6	20	44.4	6	13.3	12	26.7

این جدول سطح و میزان خطر زندانیان ایالات متحده را نشان می‌دهد. دفتر فدرال زندان‌های آمریکا (BOP) بر مبنای قانون گام اول، با استفاده از بررسی‌های تجربی و گزارش‌های آماری، خطر تخمینی زندانیان را ارزیابی و در نهایت به چهار مرحله کمترین

ریسک، ریسک پایین، متوسط و زیاد تقسیم می‌کند. ارزیابی‌ها بر اساس جنسیت افراد، نژاد، سن زندانیان و سایر مشخصه‌های مندرج در جدول صورت می‌گیرد.

در خصوص کاربست سیستم ارزیابی خطر در نظام کیفری ایران می‌توان گفت؛ یکی از راه‌های مؤثر در جهت ارزیابی خطر زندانیان، طبقه‌بندی آنان و فراهم نمودن زمینه کاهش جمعیت زندانیان می‌باشد (صادقی و غلامپور، ۱۴۰۰: ۷۸-۸۰). به گونه‌ای که زندانیان کم‌خطر، از نهادهای ارفاقی بیشتری بهره‌مند و در نتیجه، زمینه آزادی آن‌ها فراهم گردد؛ خصوصاً زندانیانی که آزادی آن‌ها خطری برای جامعه ایجاد نمی‌نماید. مثلاً محکومان جرایم غیر عمد، محکومان مالی یا محکومان جرائم مالیاتی.

علاوه بر ویژگی فوق، از سیستم ارزیابی خطر می‌توان در انتخاب پاسخ کیفری متناسب با متهم بهره برد. به گونه‌ای که در مرحله انتخاب کیفر (کیفرگزینی) با توجه به میزان خطر مرتکب جرم، مبادرت به تعیین حکم مناسب نمود. سند تحول قضایی مصوب ۱۳۹۹ در مأموریت شماره ۶ خود یعنی اصلاح مجرمان، تا حدودی به این اثر مهم اشاره می‌کند. سند موصوف یکی از چالش‌های اساسی نظام قضایی را، نقص در «فرایندهای» صدور تصمیمات قضایی و در نتیجه تصمیمات غیرمؤثر برمی‌شمرد و قضات را رهنمون می‌کند که تصمیمات خود را بر مبنای پرونده شخصیت متهمان با استفاده از دسترسی برخط به پایگاه‌های اطلاعاتی، فناوری‌های نوین، آزمون‌های شخصیت‌شناسی، برون‌سپاری اجرای آزمون‌ها و پیشنهاد حکم مؤثر بر اصلاح مجرمان در سامانه «دستیار هوشمند قضایی» برگزینند.

همچنین می‌توان به بند ب ماده ۵۸ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۲ اشاره کرد به گونه‌ای که در باب شرایط استفاده از آزادی مشروط بیان شده «حالات و رفتار محکوم نشان دهد که پس از آزادی، دیگر مرتکب جرم نشود» آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰ نمودهایی از ارزیابی خطر محکومان را به ذهن متبادر می‌کند، به گونه‌ای که شورای طبقه‌بندی زندانیان بعد از ملاحظه پرونده شخصیتی محکومان، در خصوص موافقت با نهادهای ارفاقی از جمله عفو، آزادی مشروط و غیره

اظهار نظر می‌کنند. این شورا وفق بندهای چ و ح ماده ۲۳، محکومان واجد شرایط را به مراجع قضایی معرفی می‌کند. در پژوهش میدانی صورت‌گرفته در استان آذربایجان شرقی، شورای طبقه‌بندی زندان، فرایند پیشنهاد آزادی مشروط، احراز حسن اخلاق و احتمال عدم ارتکاب مجدد جرم را مورد ارزیابی قرار داده و سنجش‌های آماری بر اساس امتیازبندی‌هایی صورت گرفته است. به موجب آن فقدان سابقه دو فقره محکومیت کیفری، برای فرد ۳۰ امتیاز، نوع جرم از حیث عدم نگرش منفی افکار عمومی و اخلال در نظم جامعه و جرایم غیرخشن ۲۰ امتیاز و به همین ترتیب بر اساس سایر آیتم‌ها از قبیل جنسیت (مؤنث یا مذکر) یا سن افراد (بالای ۶۰ سال) امتیازبندی شده و شخصی که حداقل ۶۰ امتیاز را کسب نموده باشد به‌عنوان یک شخص دارای خطر کم و واجد شرایط آزادی مشروط تلقی و به مرجع قضایی پیشنهاد می‌شود (پورقهرمانی، کریم زاده، ۱۳۹۸: ۱۳۴).

می‌توان گفت؛ نظام پیش‌بینی‌شده در قانون گام اول آمریکا، به‌طور دقیق در نظام حقوقی ایران -آن‌چنان‌که لازم است- مورد اعمال قضایی قرار نگرفته است. چرا که ضابطه دقیق و روشنی برای ارزیابی و نیز دسته‌بندی‌ها تعریف نشده است. در نتیجه، تشخیص میزان خطر متهمان یا محکومان می‌تواند سلیقه‌ای باشد و حتی اثر منفی به دنبال داشته باشد. همان‌گونه که استفاده از واژه «بیم تجری» در حقوق کیفری ماهوی، بدون تعیین و معرفی شاخص‌های عینی برای تشخیص میزان خطر، ابهام‌برانگیز می‌باشد و دستیابی به هدف قانون‌گذار را با چالش جدی روبرو می‌سازد.

۳. راهبردهای مبتنی بر بازپروری و پیش‌گیری از ارتکاب مجدد جرم و ارائه تسهیلات

انتقاداتی که از دیرباز نسبت به زندان و فرهنگ حاکم بر آن مطرح شد و آموزه‌هایی که

جرم‌شناسی انتقادی و به‌خصوص جرم‌شناسی محکومان در زمینه آسیب‌شناسی محیط و مدیریت زندان تبیین کردند، منجر به ایجاد قواعد جهانی و بین‌المللی در زمینه مدیریت بهتر زندان گردید. یکی از این تدابیر، قواعد حداقل استاندارد رفتار برای زندانیان است که به رعایت اصل توازن با زندانیان، توجه متقابل به نیازهای زندانیان و بازپروری آنها، ارائه تمهیدات و تسهیلات لازم و اقدامات تشویقی و یا تنبیهی به زندانیان اشارت دارد که می‌تواند منجر به توسعه حس مسئولیت‌پذیری، ایجاد بستر تعالی‌بخش و جلوگیری از مسخ‌شدگی و در نتیجه اصلاح و بازگشت موفقیت‌آمیز محکومان به جامعه گردد. قانون «کاهش خطر بازگشت مجدد زندانیان به حبس» یا «قانون گام اول آمریکا» با تأسی از تدابیر فوق، راهبردهایی در زمینه بازپروری و ارائه تسهیلات به زندانیان ارائه می‌دهد که در ذیل تبیین می‌گردد.

۳-۱. بازپروری و پیش‌گیری از ارتکاب مجدد جرم

پیش‌گیری از بزهکاری و واکنش نسبت به آن، حسب مورد متفاوت و نیازمند اتخاذ تدابیر مختص به آن بزه است. به گونه‌ای که راهبردها و تدابیر برای کنترل جرایم اقتصادی و پیش‌گیری از تکرار آنها با دیگر جرایم می‌تواند متفاوت باشد. برخی مواقع واکنش نسبت به آنها را می‌توان در قالب فرایندهای قضایی و شبه‌قضایی ترسیم نمود و از یک سیاست جنایی افتراقی و یا به تعبیر دلماس مارتی، سیاست جنایی ترکیبی برای کنترل و پیش‌گیری از ارتکاب آنها بهره برد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۷: ۴۷۳). پایداری در بزهکاری و بازگشت موفقیت‌آمیز بزهکار به حیات مجرمانه، خبر از شکست در رویارویی مؤثر با بزهکاری دارد. به همین دلیل اتخاذ سازکارهای پاسخ‌گویی و اجرای الگوهای جرم‌شناسی پیش‌گیرانه خصوصاً برای زندانیان، منجر به کاهش بازگشت آنان به ورطه بزهکاری خواهد شد. مطالعات صورت گرفته دهه ۱۹۹۰ کالیفرنیا نشان‌دهنده آن است که به‌کارگیری تدابیر درمانی و کلینیکی و دوره‌های نظارت پس از آزادی برای بزهکاران خطرناک به‌ویژه بزهکاران جنسی و مواد مخدر، موجب کاهش احتمال بازگشت مجدد

آن‌ها به نظام عدالت کیفری گردیده و میزان تکرار جرم بزهکاران جنسی که درمان شدند، صرفاً ۱۲ درصد گزارش شده است. برنامه‌های آموزشی، راه‌کاری دیگر در رویارویی با بزهکاران پایدار محسوب می‌شود. در این مطالعه تأکید شد که درجه تکرار جرم در زندانیان آزادشده فاقد مهارت و آموزش‌ندیده، ۴۱ درصد بود. درحالی‌که نهاد عدالت کیفری تگزاس که تحقیقات خود را بر آموزش زندانیان متمرکز نمود، گزارش داد که میزان تکرار جرم زندانیانی که موفق به اخذ مدرک تحصیلی کالج در دوران حبس شدند، ۲۷ درصد و زندانیانی که موفق به اخذ لیسانس شده بودند، ۷ درصد است (عظیم زاده، ۱۳۹۰: ۴۲۸).

از این‌رو نظام کیفردهی مکلف به ایجاد امکانات و اتخاذ تدابیری جهت بهبود شرایط حرفه‌ای، آموزشی، مهارتی و روانی بزهکاران به منظور بازاجتماعی نمودن آن‌ها با هدف ورود مجدد و مسالمت‌آمیز به اجتماع و زندگی بدون بزه می‌باشد (غلامی، ۱۳۹۶: ۵۹). کیفر حبس به‌عنوان یکی از پاسخ‌های نظام کیفردهی از این امر مستثنا نیست. شایسته است با ایجاد آموزش‌های اصلاحی و درمانی، ایجاد یک محیط متعارف، مشابه محیط زندگی خارج از زندان و سایر تدابیر، زمینه «بازپروری انتقالی» که آماده‌سازی فرد جهت بازگشت موفقیت‌آمیز زندانی به جامعه می‌باشد، ایجاد شود و در یک کلام شرایط «بازگشت بی‌بازگشت» او به کانون جامعه فراهم شود (کیانی، ۱۳۹۸: ۲۳۵).

با ملاحظه قانون موضوع پژوهش آمریکا مشاهده می‌شود که پیش‌گیری از تکرار جرم و بازپروری، از راهبردهای مهم برشمرده شده است. با اینکه هیچ‌یک از برنامه‌های اتخاذشده تضمینی برای کاهش یا افزایش جرم نیست، اما برنامه‌های دارای بار «نظارت فشرده» می‌تواند در بازپروری زندانیان و مشارکت آنان موفق عمل نماید. مثلاً درمان (اختیاری یا اجباری) مصرف مواد مخدر می‌تواند جرم‌های ارتكابی توسط مصرف‌کنندگان را کاهش دهد یا کیفرهای اجتماع‌محور می‌تواند مکانیسم بهتری در موفقیت برنامه‌های زندان و پیشگیری داشته باشد (alsh, A, and at all, 2020: 1-18).

7. Intensive monitoring

برخی تدابیر و برنامه‌ها در قانون گام اول آمریکا تبیین شده‌اند که کاربست آن‌ها زمینه‌ساز پروری و کاهش تکرار جرم زندانیان را بوجود می‌آورد. از جمله:

- درمان اجباری برای برخی معتادان، مرتکبان دارای بیماری روانی و...؛
- شرکت در کلاس‌های آموزشی یا مذهبی؛
- مراقبت فشرده از برخی مرتکبان؛
- تدابیر مبتنی بر تشویق و تنبیه؛
- ارائه خدمات ویژه به برخی مرتکبان یا استفاده از تخصص و مهارت برخی مرتکبان به منظور ارتقای فنون و مهارت آنان و...^۸

اعمال چنین برنامه‌هایی با سازمان‌دهی و بازپروری خودبه‌خودی جمعیت زندانیان روبه‌رو بوده که هم در اصلاح و تربیت مجرمان مؤثر است و هم از تکرار جرایم، جلوگیری می‌شود.

متغیرهای دموگرافیک زندانیان مشمول برنامه‌های اصلاحی بر مبنای قانون گام اول آمریکا ^۹								
مشخصه/متغیرها	2018		2019		2020		2021	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مجموع شمار زندانیان فدرال که مشمول برنامه‌های اصلاحی شدند	55,361	100%	54,848	100%	45,838	100%	47,000	100%
مرد	51,736	93.5%	51,668	94.2%	42,826	93.4%	44,172	94.0%
زن	3,625	6.5	3,180	5.8	3,012	6.6	2,828	6.0
سفیدپوست	29,691	53.6%	29,809	54.4%	24,408	53.2%	24,600	52.3%

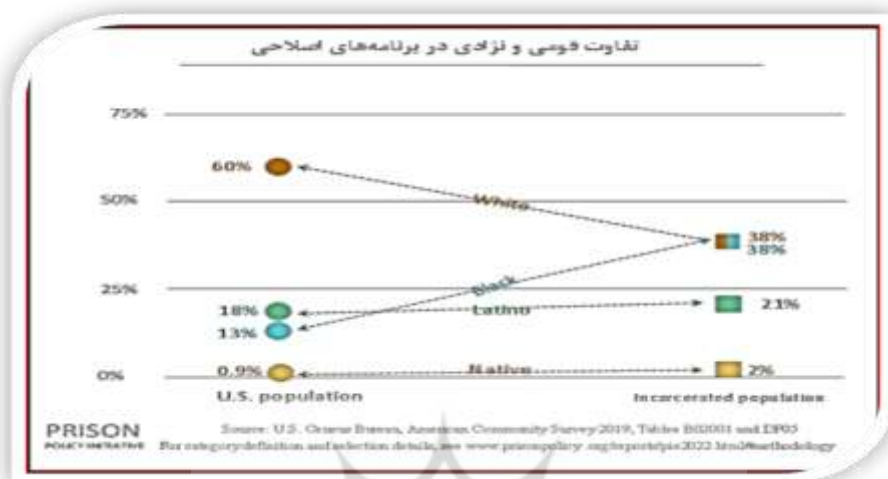
8. See Article 3635 (A,B,c and other clauses of this article)

9. Bureau of Justice Statistics, National Prisoner Statistics, First Step Act Supplement, 2018–2021. Federal Prisoner Statistics Collected under the First Step Act

متغیرهای دموگرافیک زندانیان مشمول برنامه‌های اصلاحی بر مبنای قانون گام اول آمریکا								
مشخصه/متغیرها	2018		2019		2020		2021	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
سیاه‌پوست	23,272	42.0	22,572	41.1	19,517	42.6	20,375	43.4
دیگر نژادها	640	1.2	648	1.2	450	1.0	510	1.1
بومی‌های	1,758	3.2	1,819	3.3	1,463	3.2	1,515	3.2
اسپانیایی	17,768	32.1%	17,330	31.6%	14,006	30.6%	13,441	28.6%
غیراسپانیایی	37,593	67.9	37,518	68.4	31,832	69.4	33,559	71.4
۱۹ و کمتر	244	0.4%	211	0.4%	139	0.3%	94	0.2%
۲۰-۲۴	4,464	8.1	4,314	7.9	3,319	7.2	3,114	6.6
۲۵-۲۹	10,154	18.3	9,905	18.1	7,905	17.2	7,742	16.5
۳۰-۳۴	11,325	20.5	11,243	20.5	9,651	21.1	9,968	21.2
۳۵-۳۹	10,838	19.6	10,752	19.6	8,952	19.5	9,048	19.3
۴۰-۴۴	7,630	13.8	7,842	14.3	6,731	14.7	7,247	15.4
۴۵-۴۹	4,790	8.7	4,834	8.8	4,184	9.1	4,359	9.3
۵۰-۵۴	2,881	5.2	2,740	5.0	2,354	5.1	2,594	5.5
۵۵-۵۹	1,645	3.0	1,651	3.0	1,462	3.2	1,518	3.2
۶۰-۶۴	795	1.4	815	1.5	686	1.5	782	1.7
۶۵ و بالاتر	595	1.1	541	1.0	455	1.0	534	1.1

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

جداول فوق در سال ۲۰۲۲ توسط دفتر آمار زندانیان فدرال آمریکا و بر اساس نتایج حاصل از قانون گام اول ارائه گردید و نشانگر تعداد زندانیانی است که از برنامه‌های اصلاحی و آموزشی و غیره بهره‌مند شده‌اند. این برنامه‌ها به تفکیک جنسیت، نژاد، قومیت تعیین می‌گردد. آمار رسمی ارائه‌شده، نشان‌دهنده توجه کنش‌گران نظام زندان‌بانی این کشور به اهداف مورد انتظار این قانون است. به گونه‌ای که از سال ۲۰۱۸ (تصویب قانون گام اول) تا سال ۲۰۲۱، قریب به ۲۰۰ هزار نفر از برنامه‌های اصلاحی مدنظر قانون مورد اشاره، بهره‌مند شدند. جدول شماره دوم نشان‌دهنده آن است که میزان بهره‌مندی سفیدپوستان از برنامه‌های اصلاحی، بیش از سیاه‌پوستان بوده است (۶۰ درصد در برابر ۱۳ درصد).

در زمینه تحلیل راهبرد فوق در نظام حقوقی ایران می‌توان گفت که رویکرد نظام عدالت کیفری ایران آن است که بزهکار بازاجتماعی شود و بازآموزی او سرلوحه برنامه‌های نظام عدالت کیفری قرار گیرد؛ به‌گونه‌ای که همین رویکرد، زمینه پیدایش تدابیر تأمینی را به جای مجازات‌های اربابی پدید آورد. تا جایی که مقنن حتی برای بزهکارانی

که مرتکب تکرار جرم می‌شوند علی‌رغم اختیار قاضی در تشدید مجازات، فرصت استفاده از برخی ارفاق‌های قانونی (مانند تخفیف مجازات) را فراهم نمود و نظام کیفری ایران به استفاده از واکنش‌های ترکیبی (سزادهی-اصلاحی) روی آورد. بازپذیر کردن بزهکار از وظایف اجتماع تلقی می‌شود به گونه‌ای که نه‌تنها بزهکار مسئول جبران زیان‌های وارده است؛ بلکه اجتماع نیز مسئولیت بازپذیری وی را بر عهده دارد (غلامی، ۱۳۸۵: ۸۸).

در اصل ۱۵۶ قانون اساسی و نیز اصول ۲۳، ۳۳، ۳۴، ۳۶ و ۳۷ این قانون به اصلاح مجرمین و پیش‌گیری از تکرار جرم تأکید شده و رعایت «کرامت انسانی» در مواد ۴۴ و ۶۹ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها به اقتباس از اصل بند ۱ ماده ۲ میثاق بین‌الملل حقوق مدنی-سیاسی مورد توجه قرار گرفته است. همچنین در ماده ۳۸ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور به آموزش زندانیان، رفع مشکلات معیشتی خانواده‌های زندانیان و بازاجتماعی شدن محکومان تأکید شده است.

سند تحول قضایی ۱۳۹۹ قوه قضائیه برای بازگشت موفقیت‌آمیز محکومان به جامعه و جلوگیری از ورود مجدد آن‌ها به ورطه بزهکاری، راهبرد ارتقاء حمایت و مراقبت پس از خروج آنان را ارائه می‌دهد و به‌عنوان یک برنامه بلندمدت، رصد مستمر وضعیت محکومان را با ایجاد «سامانه حمایت و مراقبت پس از خروج» تبیین می‌کند. حمایت از زندانیان و کمک به بازگشت محکومان به زندگی شرافتمندانه پس از اتمام دوره حبس از طریق تمهید ابزارها و مشوق‌های حاکمیتی نیز از جمله تدابیر این سند است. درعین حال به‌منظور عدم ورود مجدد مجرمان حرفه‌ای به ورطه بزهکاری، محدودیت‌هایی را پس از آزاد شدن آنان طی دوره‌ای موقت، پیش‌بینی می‌کند که به مرور زمان و با رصد آنان و وقوف بر کمتر شدن حالت خطرناکی ایشان، محدودیت‌های پیش‌بینی شده مرتفع خواهد شد؛ از جمله: «اعمال موقت محدودیت در حوزه‌هایی نظیر تغییر محل سکونت، تغییر محل اشتغال، ثبت شرکت و انجام معاملات برای مجرمان حرفه‌ای و مرتکبان جرائم مهم پس از اتمام حبس متناسب با نوع جرائم توأم با نظام‌های حمایتی و کاهش تدریجی محدودیت‌ها متناسب با اصلاح رفتار با اصلاح قوانین و مقررات مرتبط»

۲-۳. اعطای تسهیلات بیشتر برای زندانیان

برخی پژوهشگران (رابرت مارتینسون) در برهه‌ای از زمان اعتقادی به تأثیر برنامه‌های اصلاحی و تربیتی از قبیل آموزش و اشتغال زندانیان، مجازات‌های اجتماعی و تعلیق‌های مراقبتی نداشتند و این تحقیقات ناامیدکننده، زمینه‌ی گذار از بازپروری و بازگشت به مجازات در قالب مجازات‌های استحقاقی و با نظارت فشرده را برای بزهکاران به دنبال داشت (غلامی، ۱۳۹۶: ۲۱۴-۲۱۲). با تحقیقات تجربی و نظری منسجم‌تر، تأثیر انعطاف در تصمیم‌های قضایی، اقدامات انگیزه‌بخش برای محکومان زندانی، اتخاذ تدابیر انضباطی، ارائه امکانات لازم و رفاهی به زندانیان برجسته شد. در بخش وسیعی از قانون آمریکا (قانون گام اول) به اقدامات انگیزشی زندانیان در جهت کاهش تکرار جرم اشاره شده است. از جمله:

- بهره‌مندی از امتیاز استفاده از تلفن و بهره‌مندی از امتیازات کنفرانس ویدیویی، حداکثر تا ۳۰ دقیقه در روز و حداکثر تا ۵۱۰ دقیقه در ماه؛
- بهره‌مندی از زمان اضافی برای ملاقات در زندان که توسط سرپرست زندان تعیین می‌شود؛
- انتقال به مؤسسه نزدیک‌تر به محل زندگی؛
- برخورداری و استفاده از راهکارهای اضافی در خصوص زندانی توسط مدیر اداره زندان؛
- بهره‌مندی از اعتبارات و امتیازات زمانی؛
- بهره‌مندی از ارزیابی مجدد؛
- تخفیف در مجازات؛
- بهره‌مندی از تعدیل مدت حبس؛
- بهره‌مندی از مراقبت‌های بهداشتی و پزشکی، در دسترس بودن درمان با کمک دارو برای سوء مصرف مواد افیونی و هروئین / بهره‌مندی از حبس در خانه سالمندان؛
- افزایش استفاده از درخواست تخفیف مجازات؛

- بهره‌مندی از اشتغال و سایر موارد.

امتیازات فوق تحت شرایط خاص و به شرط داشتن اعتبار لازم (۱۰ روز) و با نظارت دادستان برای محکوم در نظر گرفته می‌شود. رعایت مقررات زندان منجر به استفاده از این امتیازات و حتی تخفیف و تعدیل مجازات حبس و در نتیجه، کاهش جمعیت کیفری زندان را به دنبال دارد. ۱۰۰

اعمال ممنوعه زندانیان فدرال که منجر به افزایش پاداش‌ها و مشوق‌ها شد (۲۰۱۸-۲۰۲۱)										
شدت رفتار										
سطح امنیتی	مجموع		کم		متوسط		بالا		خیلی بالا	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مجموع رفتارهای	73,459	100%	190	100%	35,433	100%	19,630	100%	18,206	100%
اداری	8,410	11.4	59	31.1	4,021	11.3	2,719	13.9	1,611	8.8
حداقل	1,100	1.5	11	5.8	731	2.1	138	0.7	220	1.2
کم	12,391	16.9	53	27.9	5,948	16.8	2,262	11.5	4,128	22.7
متوسط	33,574	45.7	49	25.8	16,863	47.6	8,003	40.8	8,659	47.6
بالا	17,984	24.5	18	9.5	7,870	22.2	6,508	33.2	3,588	19.7

در جدول فوق که در سال ۲۰۲۲ توسط دفتر آمار دادگستری زندانیان فدرال ارائه شد، میزان محدودیت‌ها و مشوق‌ها بر اساس «درجه» اعمال ممنوعه زندانیان ارزیابی گردید. این ارزیابی بر اساس داده‌های تجربی و آماری قانون اولین گام آمریکا صورت گرفت که بر مبنای آن، اعمال ممنوعه به درجات کم، متوسط و بالا تقسیم گردید. زندانیان

10. Article 3632 (d.1 and etc)

11. Bureau of Justice Statistics, National Prisoner Statistics, First Step Act Supplement, 2021 -Federal Prisoner Statistics Collected under the First Step Act

به تناسب ارتکاب این اعمال، از برخی مشوق‌ها محروم شده و یا مشمول برخی محدودیت‌ها قرار می‌گرفتند. زندانیانی که درصد ارتکاب اعمال ممنوعه آن‌ها در جرائم دارای درجه کم، پایین باشد (به عبارتی حتی تخلفات سبک‌تر را هم مرتکب نشوند)، بیشترین شانس را در بهره‌مندی از مشوق‌ها و متعاقب آن تبدیل و تخفیف مجازات خواهند داشت.

امروزه گرچه به سبب اعلام شکست جرم‌شناسی اصلاح و درمان در کشورهایمانند آمریکا و بخش‌هایی از کانادا از فروغ فراگیر آن کاسته شده، اما همچنان اهتمام به اصلاح و درمان مجرمان از جمله شاخص‌های یک سیاست جنایی انسانی به حساب می‌آید. بررسی سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران نشان‌گر آن است که این سیاست‌ها مبتنی بر ارزش‌های اسلامی-انسانی است و اسلام به اصلاح مجرمان و بازسازی اجتماعی آن‌ها نگرسته است. به همین دلیل، نمونه‌هایی از روش‌های اصلاح مجرمان در قانون اساسی (اصل ۱۵۶) و در قوانین عادی (توبه و سایر نهادهای ارفاقی) قابل مشاهده است (حاجی ده آبادی، ۱۳۸۸: ۸۴).

از روش‌های اصلاح محکومان به حبس، تشویق‌ها و امتیازاتی است که در راستای ترغیب زندانیان به بازسازی اجتماعی و اصلاح و درمان تبیین نموده‌اند. از اسنادی که با قانون آمریکا شباهت داشته و مدت زمان کوتاهی بعد از آن به تصویب رسید آیین‌نامه اجرایی مصوب ۱۴۰۰ «سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور» است که مصادیقی را تبیین کرد. این سند با پیش‌بینی «نمره اعتباری» برای هر زندانی متناسب با انجام تکالیف و نتایج حاصله از شرکت در برنامه‌های اصلاحی و تربیتی زمینه بهره‌مندی از نهادهای ارفاقی را فراهم می‌کند.

در ازای میزان مشارکت زندانی در اشتغال مولد یا مشارکت در بخش خدمات عام‌المنفعه مؤسسه، علاوه بر دستمزد پرداختی، «امتیاز رفاهی» نیز تعلق می‌گیرد و به زندانی «نمره اعتباری» اعطاء می‌گردد. بهره‌مندی زندانی از امور رفاهی فوق‌العاده (بیشتر از حقوق اولیه هر زندانی، نظیر افزایش سقف اعتباری کارت بانکی، افزایش دفعات تماس

تلفنی یا ملاقات تصویری (الکترونیکی)، فراهم شدن امکان خرید اقلام رفاهی خاص از فروشگاه مؤسسه)، بهره‌مندی از ارفاق‌های قانونی مانند مرخصی، انتقال به زندان نیمه‌باز، اعزام به کار در خارج از زندان (رأی باز یا مرکز حرفه‌آموزی و اشتغال)، ملاقات حضوری یا خصوصی، نظام نیمه‌آزادی، آزادی مشروط، آزادی تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی و خدمات پس از خروج، بر اساس «درجه اعتباری» کسب‌شده خواهد بود. زندانیان متناسب با نمره اعتباری مکتسبه، به چهار درجه "ضعیف، متوسط، خوب و عالی" تقسیم می‌شوند که احصاء و ثبت فعالیت‌های زندانی و اعطای امتیاز و نمره اعتباری در پرونده رفتاری وی، حتی‌المقدور با بهره‌گیری از سیستم‌های هوشمند و فناوری‌های نوین و با حداقل مداخله و اعمال سلیقه انسانی در سامانه سجازا ثبت و اعمال می‌گردد.

نمونه دیگر رعایت ضوابط و مقررات مؤسسه کیفری، مشارکت در برنامه‌های اصلاحی و تربیتی و کسب حداقل «یکصد امتیاز» از درجه اعتباری لازم، پس از اعلام شورای طبقه‌بندی «ماهانه حداکثر سه روز مرخصی» برای زندانی می‌تواند به دنبال داشته باشد. همچنین ملاقات با خانواده جهت حفظ بنیان خانواده، تحکیم روابط، جلوگیری از گسست و غیره به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلاحی در این سند تبیین شده است که ماده ۲۱۴ به‌عنوان یک امتیاز برشمرده است. در سایر قوانین از جمله قانون آیین دادرسی کیفری برخی مصادیق تشویقی برای زندانیان در مواد ۵۲۰، ۵۲۸ قابل مشاهده است.

۴. راهبردهای منجر به کمینه کردن ظرفیت زندان و آزادی محکومان

از دهه ۱۹۶۰ به بعد، توجه به آموزه‌های اصلاح، بازپروری، آسیب‌های اجتماعی و مشکلات زندان از جمله کمبود فضا، هزینه‌های اقتصادی، آثار زیان‌بار اجتماعی و تناقض کیفر زندان با اصول حاکم بر مجازات‌ها نمایان گردید. متعاقباً تأکید بر مجازات حبس کم‌رنگ شد و مفاهیمی چون مجازات‌های اجتماعی، جایگزین‌های حبس شتاب‌فزاینده‌ای گرفت (رسولی امیرحاجلو،

ابراهیمی، ۱۴۰۱: ۲۲۲). در این راستا قانون موضوع پژوهش موسوم به «The FIRST STEP ACT» با اقتباس از آموزه‌های نوین اقداماتی را تبیین می‌کند که در ادامه تشریح می‌گردند.

۴-۱. تبدیل وضعیت زندانیان و سپری کردن دوران محکومیت خارج از محیط

زندان

کنکاش برای یافتن جایگزین مناسب برای حبس، از گفتمان‌های غالب سیاست‌گذاران جنایی کشورها است که دو رویکرد بالینی و اجتماع‌محور به مجازات، این گفتمان را در کانون توجه روزافزون قرار داده است. نظارت الکترونیکی شایع‌ترین کیفر اجتماع‌محوری است که با اصول کیفررسانی عادلانه و منصفانه نیز همسو است (خاقانی، ۱۳۹۰: ۱۳۳). این تدبیر اولین بار در ۱۹۸۳ در نیومکزیکو به منظور حبس خانگی سه مجرم استفاده و به سرعت در تمام آمریکا گسترش یافت (Burrell, 2008:101-118). نظارت الکترونیکی در آمریکا به دو روش قابل‌ردیابی است. الف-نظارت الکترونیکی منفعل^{۱۲}: در این روش فرستنده به بدن مجرم (مچ دست یا مچ پا) و یک شماره‌گیر به تلفن وصل می‌شود و چنانچه محکوم محل تعیین‌شده را ترک نماید، علامت قطع و شماره‌گیر تلفن به‌طور خودکار با اداره تعلیق آزمایشی تماس برقرار می‌کند. چون شخص محکوم مکلف به پاسخ‌گویی به تلفن است، عدم پاسخ‌گویی خروج وی را از محل نشان می‌دهد ب-نظارت الکترونیکی فعال^{۱۳}: متضمن برقراری تماس تلفنی مستمر و غالباً اتفاقی با منزل مجرم تحت تعقیب مراقبتی است. این ارتباط تلفنی ممکن است به‌طور خودکار توسط دستگاه و یا شخصاً توسط مأمور انجام شود. نظارت فعال از طریق فرستادن مداوم علائم به اداره کنترل، مجرمان را به‌طور دائم کنترل می‌کند. اگر مجرمان در زمانی که مجاز به ترک خانه نیستند، به این کار مبادرت ورزند علائم قطع می‌شود و شکست برنامه ثبت می‌گردد. در

12. RF

13. GPS

برخی موارد مأمور کنترل به‌طور خودکار از طریق یک وسیله الکترونیکی از واقعه آگاه می‌شود (محمدنسل، ۱۳۸۴: ۱۲۱). ممکن است در راستای تعیین هویت افراد مورد نظر ابزارهای مختلفی از جمله قرار دادن دست‌بند در جعبه‌های تأیید آن، ارائه یک رمز عبور یا صدا با استفاده از تأیید بیومتریک ۱۰ به کار گرفته شود. این فناوری‌ها صرفاً به تأیید حضور افراد در زمان‌های مشخص یا تصادفی محدود می‌باشند (Renzema, Mayom, 2005: 215–237).

با این حال یکی از برنامه‌های مربوط به قانون آمریکا در جهت کاهش جمعیت کیفری زندان تبدیل وضعیت و سپری کردن دوران محکومیت خارج از محیط زندان است. متهم قبل از آزادی در خانه تحت نظارت الکترونیکی به‌صورت بیست‌و‌چهارساعته قرار داشته تا امکان شناسایی سریع در صورت هرگونه نقض قوانین فراهم سازد.

در صورت نقض شرایط قبل از آزادی از سوی زندانی، مدیر اداره زندان‌ها می‌تواند شرایط دیگری را بر اساس تشخیص برای بازداشت قبل از آزادی زندانی اعمال کند، یا بازداشت زندانی را لغو کند و از زندانی بخواهد که باقی‌مانده مدت حبس خود را که زندانی به آن محکوم شده است یا بخشی از آن را در زندان بگذراند. عواقب نقض شرایط بازداشت پیش از آزادی توسط زندانی، از جمله بازگشت به زندان و ارزیابی مجدد سطح خطر تکرار جرم خواهد بود.

در نظام حقوقی ایران یکی از روش‌های مؤثر تبدیل دوران محکومیت خارج از محیط زندان، نظارت الکترونیکی است که هم به‌عنوان ضمانت اجرای کیفری در (ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی) و هم به‌عنوان قرار تأمین نظارت قضایی در بند ۳ ماده ۲۱۷ قانون آ.د.ک استفاده شده است.

با پیش‌بینی نظارت الکترونیکی در قانون ایران، داده‌های آماری نشان می‌دهند که استفاده از این نوآوری به یکی از جایگزین‌های مناسب حبس تبدیل شده که کاهش

14. Inserting of a bracelet into a verification box

15. Fingerprint, retinal scan

جمعیت کیفری زندان را به دنبال خواهد داشت.

جدول ذیل میزان استقبال محاکم قضایی استان‌های کشور را در استفاده از نظارت الکترونیکی در سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد و آمار پراکنده می‌باشد که توسط پژوهش‌گر از سایت سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی استخراج و جمع‌بندی شده است.

آمار کاربست نظارت الکترونیک در برخی استان‌ها (ایران)				
توضیحات	منبع	تعداد مشمول	سال	استان
آمار کلی	https://www.prisons.ir/news/13310	۱,۶۸۱	۱۴۰۲	*خوزستان
** آمار کلی: ۱,۲۶۸ نفر در حال استفاده: ۱۳۵	https://www.prisons.ir/news/9785	۱,۲۶۸	۱۴۰۲	یزد
آمار کلی	https://www.prisons.ir/news/9088	۱,۰۲۰	۱۴۰۲	لرستان
آمار کلی	https://www.prisons.ir/news/13159	۹۴۴	۱۴۰۲	همدان
فقط در روز ۱۳ آبان	https://www.prisons.ir/news/13465	۱۳	۱۴۰۲	بوشهر
در حال استفاده	https://www.prisons.ir/news/13462	۴۵۸	۱۴۰۲	خراسان جنوبی
در حال استفاده	https://www.prisons.ir/news/12921	۳۰۰	۱۴۰۲	هرمزگان
آمار کلی: ۲,۰۰۰ نفر در حال استفاده: ۴۵۰ نفر	https://www.prisons.ir/news/12862/	۴۵۰	۱۴۰۲	اصفهان
در حال استفاده	https://www.prisons.ir/news/12801	۱۲	۱۴۰۲	کهگیلویه و بویر احمد

آمار کاربست نظارت الکترونیک در برخی استان‌ها (ایران)				
آرای صادره در خصوص پابند الکترونیکی در ۴ ماه ابتدای سال ۱۴۰۲ در حال استفاده	https://www.prisons.ir/news/11241	۵۳ رأی	۱۴۰۲	کرمان
	https://www.prisons.ir/news/12639	۲۷۸	۱۴۰۲	
هفته دوم مهر ۱۴۰۲	https://www.prisons.ir/news/12579	۱۹	۱۴۰۲	ارومیه
آمار کلی: ۱,۱۰۰ نفر در حال استفاده: ۲۵۸ نفر	https://www.prisons.ir/news/12554/ https://www.prisons.ir/news/12313	۲۵۸	۱۴۰۲	قزوین
شهریور ۱۴۰۲	https://www.prisons.ir/news/11938	۲۴	۱۴۰۲	آذربایجان غربی
در حال استفاده	https://www.prisons.ir/news/11056	۱۷۰	۱۴۰۲	گلستان
آمار کلی: ۲۷۱ نفر در حال استفاده: ۲۴ نفر	https://www.prisons.ir/news/10978	۲۷۱	۱۴۰۲	ایلام

تأثیر مثبت دو همایش بزرگ با موضوع تشویق/آموزش قضات به استفاده از نظارت الکترونیک در استان خوزستان در تاریخ ۱۵ آذر ۱۴۰۱ و نیز آبان ۱۴۰۲ در میزان آمار این استان کاملاً مشخص است. *تال جامع علوم انسانی*

**منظور از آمار کلی، تعداد افراد مشمول، از ابتدای تأسیس نوآوری پابند الکترونیک (سال ۱۳۹۲) است؛ و منظور از جمعیت در حال استفاده، تعداد افرادی است که در زمان درج خبر، پابند الکترونیک به آن‌ها نصب است.

۲-۴. استفاده از خدمات عفو و آزادی مشروط

نمی‌توان گفت که همیشه و در هر شرایطی پیگرد و محاکمه مجرمان بهترین شیوه ایجاد امنیت در جامعه است. گاهی اغماض از عقوبت، مصلحت جامعه را بهتر تأمین می‌کند. در شرایطی که مجازات کارایی خویش را از دست می‌دهد و گاه مفسدگی را نیز در پی دارد، نوبت اعمال اقدامات حبس‌زدا جهت کم‌کردن ظرفیت زندانیان و خروج از زندان می‌رسد که به کار بردن درست و به جای آن‌ها می‌تواند اهدافی را که از اعمال مجازات انتظار می‌رود به گونه بهتری تأمین کند (ولی پوری، غلامی ۱۴۰۰: ۳۶۴). بخشش و عفو دسته‌جمعی علی‌رغم کارایی که دارد ممکن است از نظر اصول ثبات، حاکمیت قانون و تفکیک قوا مشکل‌ساز شود و تأثیری بلندمدت در جمعیت زندان‌ها ندارد و باعث کاهش جمعیت زندان‌ها به صورت ریشه‌ای نخواهد شد. صرفاً بهبودهای کوتاه‌مدت و گذرا خواهد داشت. تجربه برخی کشورها (از قبیل زیمبابوه و ایتالیا) از اعطای عفوهای گسترده نشان‌دهنده آن است که ظرفیت زندان‌ها پس از مدتی مجدداً پر شدند. از طرف دیگر اعطای گسترده عفو می‌تواند زمینه بی‌اعتمادی نسبت به نظام عدالت کیفری و احساس عدم امنیت را در مردم به دنبال داشته باشد. هرچند در زمان بروز اعتراضات و کشمکش‌های زیاد و معمولاً سیاسی در یک کشور، عفو زندانیان در زمینه حل‌وفصل تعارضات گسترده و ایجاد صلح و آرامش در کشور نقش دارد. خصوصاً در دوره‌های مهم گذار سیاسی ابزار عفو برای صلح و آرامش مؤثر است. با این وصف در صورت نبود سایر ابزارها عفو زندانیان در کنترل ازدحام زندانیان می‌تواند نقش مفیدی داشته باشد (غلامی، ۱۳۹۵: ۹۷).

عفو یا آزادی مشروط گونه‌ای از تدابیر ارفاقی است که مدیر اداره زندان آمریکا در خصوص محکومیت پیش از محاکمه از آن استفاده می‌کند. در این سیستم استفاده از عفو مشروط پیش از محاکمه در نتیجه انتقال زندانیان به بازداشت پیش از آزادی در نظر گرفته می‌شود. لذا نباید هیچ زندانی را از دریافت خدمات راهنمایی منع نمود. مگر اینکه سرپرست متوجه شود که ارائه چنین خدماتی خطرات امنیتی قابل‌توجهی را برای زندانی،

افرادی که چنین خدماتی را ارائه می‌دهند یا هر شخص دیگری ایجاد می‌کند. این امکان در نظام حقوقی ایران از چالش‌های اساسی در بین زندانیان محسوب می‌شود؛ و در جهت روش‌های کاهش جمعیت کیفری زندانیان نسبت به برنامه‌های طرح حبس‌زدایی در آمریکا داری اولویت است (رحیمی بروجردی، ۱۳۸۵: ۷).

جدول پایین، میزان استفاده از نهادهای حبس‌زدا را در نظام حقوقی آمریکا از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ نشان می‌دهد.

سال	کل	تعلیق مراقبتی مجازت	آزادی مشروط
2011	4,818,300	3,973,800	855,500
2012	4,790,700	3,944,900	858,400
2013	4,749,800	3,912,900	849,500
2014	4,713,200	3,868,400	857,700
2015	4,650,900	3,789,800	870,500
2016	4,537,100	3,673,100	874,800
2017	4,508,900	3,647,200	875,000
2018	4,399,000	3,540,000	878,000
2019	4,357,700	3,492,900	878,900
2020	3,890,400	3,053,700	862,100
2021	3,745,000	2,963,000	803,200
ژانویه ۲۰۲۱	3,881,600	3,032,400	864,200
دسامبر ۲۰۲۱	3,766,200	2,963,000	803,200

به گواه آمار ارائه‌شده، استفاده از چنین نهادهایی در کاهش جمعیت کیفری زندان مؤثر خواهد بود. در پایان سال ۲۰۲۱ قریب به ۳,۷۶۶,۲۰۰ نفر با استفاده از این نهادهای ارفاقی، از زندان آزاد شدند.

در خصوص آزادی مشروط مواد ۶۳-۵۸ قانون مجازات اسلامی و در خصوص عفو عمومی ماده ۹۷ و عفو خصوصی ماده ۹۶ و نیز بند ۱۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی شرایط

آن را تبیین می‌کند. علی‌رغم اینکه آزادی مشروط به‌عنوان پلی بین حبس و بازگشت به جامعه عمل می‌کند اما لازمه به‌کارگیری این نهادهای ارفاقی تحقیق و ارزیابی تمام معیارها، سنجش خطر و... است. آزادی تدریجی و همراه با نظارت نسبت به آزادی دفعی در زمان انقضای مجازات، روش مؤثرتری برای حمایت از جامعه ایجاد می‌کند و مهم‌ترین ابزار برای برخورد با مشکل «درِ چرخان- درب‌های چرخان فروشگاه» است (آلبرشت، ۱۳۹۵: ۱۶۹).

جدول پایین، نمایان‌گر میزان استقبال متولیان عدالت کیفری در استفاده از نهادهای ارفاقی حبس‌زدا، در سال ۱۴۰۲ می‌باشد که به‌صورت پراکنده در سایت سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی استخراج و توسط پژوهش‌گر، جمع‌بندی شده است.

نتیجه اقدامات شورای طبقه‌بندی زندان‌ها در سال ۱۴۰۲								
شهرستان	مرخصی	اعزام به کار	تعلیق اجرای حبس	پابند الکترونیکی	آزادی مشروط	نیمه آزادی	عفو رهبری	مرخصی پایان حبس (منجر به آزادی)
تهران	۱,۶۵۰	۳۴۵	۱۴۵	۲۲۵	۱۵۵	۲۵۵	۳۷۵	۷۵
بوکان	۱۳	۱۷	۲	۱۳	-	-	-	۵
سمنان	۳۱۰	-	-	۱۵	۳۲	-	-	۳۱
قزوین	-	-	-	۲۵۸	-	۳	-	-
کرمان	-	۲,۳۱۵	-	-	-	-	۲۰۸	-
آذربایجان غربی	۲,۴۴۹	۶۲	۱۱	۲۴	۲۲	-	۷۹ (ارجاع به کمیسیون)	۵۷
خوی	۱۴۲	۸	۲	۴	۳	-	-	۹
زنجان	۵۷	-	-	۱۴	۱۰	-	-	۱۱
کرمانشاه	۲۰	-	۲۳	۵۴	۱۸	۶	-	۴۱

***آمار، مربوط به جلسات ماهانه شورای طبقه‌بندی زندان یا بازدید مقامات عالی قضایی، در یک ماه از سال ۱۴۰۲ می‌باشد. خط تیره(-) در جدول به منزلهٔ عدم اطلاع از میزان دقیق آمار است. با تطبیق هر دو جدول فوق (مربوط به آمریکا و ایران) شاهد تفاوت چشم‌گیر در میزان استفاده از نهادها هستیم به گونه‌ای که میزان استفاده از نهادها، در ایران بسیار پایین است.

۵. نتایج قانون اولین گام آمریکا و چالش‌های کاربردی آن در کاهش جمعیت کیفری زندان

در مطالب بالا و بر اساس آمار رسمی ارائه‌شده وزارت دادگستری آمریکا، میزان بهره‌گیری کنش‌گران قضایی و نظام زندان‌بانی از برنامه‌های مدنظر قانون اولین گام آمریکا تبیین گردید. مهم‌ترین آن ارائه سازکار نوینی در زمینه رویکردهای آماری و تخمینی است که در نظام زندان‌بانی می‌تواند فایده‌مند باشد و در ارزیابی خطر زندانیان و طبقه‌بندی آن‌ها کاربرد دارد. با توجه به رویکرد احتمالی/آماری و یا عدالت آماری/تخمینی، مفهوم تاریخی حالت خطرناک به‌گونه‌ای خاص احیا شده است. با این تفاوت که این‌بار به‌جای صحبت از «فرد دارای حالت خطرناک»، از «گروه‌ها و طبقات خطرناک» سخن به میان می‌آید و به همین دلیل، این رویکرد به دنبال مدیریت «جمعیت همیشه خطرناک» است. عمده نگرش‌ها در باب مدیریت خطر بر سه نکته سازکارهای قانونی، شناسایی گروه‌های خطر و قطع ارتباط میان گروه‌ها و جامعه تأکید کرده‌اند. با توجه به نکات پیش‌گفته باید به این نکته مهم اشاره شود که بر اساس یک منطق ریاضی، ریسک، محصول سه مفهوم تهدید، آسیب‌پذیری و پیامدها است (Frey, 2003: 237) بر این اساس، تهدید به مثابه احتمال حمله، آسیب‌پذیری به‌عنوان احتمال موفقیت حمله و در نهایت، پیامدها به تعداد کشته‌ها، زخمی‌ها، پیامدهای اقتصادی و سیاسی تعریف می‌شود. بر این اساس، باید گفت که ریسک تکرار جرم از طریق فرمول زیر به دست می‌آید:

$$\text{ریسک تکرار جرم} = \text{تهدید} \times \text{آسیب‌پذیری} \times \text{پیامدها}$$

با این حال، چالش اساسی و مهم در فرمول فوق آن است که تخمین دقیق تهدید یا همان احتمال حمله به سختی امکان‌پذیر است؛ زیرا این امر نیازمند علم، داده و اطلاعات دیگر در مورد زمان و مکان جرم است (Douglas, 2003: 763). با این حال ملاحظه می‌شود که قانون اولین گام، صرفاً در مرحله تصویب باقی نمانده است. بلکه اقدامات اجرایی مفیدی متعاقب تصویب آن صورت گرفت. زندانیان زیادی از برنامه‌های آن بهره‌مند شدند. با این حال با توجه به رویکرد نظام و سیاست‌های کشور آمریکا، مشخص است که سفیدپوستان در مقایسه با سیاه‌پوستان، بیشترین بهره‌مندی را از امتیازات این قانون داشتند. با این حال در تحلیل کاربست اقدامات قانون آمریکا می‌توان رویکرد استراتژیک و بدیعی را به کار گرفت و با بهره‌گیری از نتایج تحلیل یک روش موفق را مورد پیشنهاد و آثار آن را احساس کرد. یکی از نقاط قوتی که در استفاده از قانون آمریکا در نظام حقوق ایران وجود دارد امکان تلفیق قوانین آمریکا با قوانین ایران است که تا به امروز اقدامات مؤثری صورت پذیرفته است و به‌عنوان یک چالش مورد انتقاد می‌تواند مطرح باشد که همیشه به دنبال ایرادگیری از برخی قوانین کشورهای غربی به‌خصوص آمریکا بوده و همین عامل می‌تواند در کاهش آثار فعالیت‌ها و برنامه‌های کشور چه در حیطه‌ی زندان و یا در هر محیط سازمانی تلقی گردد. تعامل با قوانین سایر کشورها می‌تواند آثار بالقوه‌ای در موفقیت‌های برنامه‌ها و سیاست‌های داخلی کشور داشته باشد. از آن‌جا که آموزه‌های اصلاح مجرمین و بازپروری و به تبع راهبردهای قانون آمریکا از سیاست‌های جرم‌شناسی انتقادی نشأت گرفته است و خاستگاه اصلی این جرم‌شناسی عمدتاً در آمریکا و کشورهای اروپایی است. این امر به خاطر داشتن خصائصی از قبیل دموکراتیک‌بودن ساختار سیاسی و احترام به دگراندیشی علمی، تلفیق فرهنگ‌های مختلف و ظهور ایده‌های تازه -نانونشته بودن نظام حقوقی آن‌ها و به تعبیری نظام کامن‌لا- حساس‌بودن تصمیم‌گیران نسبت به آورده‌های نوین جرم‌شناسی و بازنگری در قوانین و طرح‌ها بر مبنای تازه‌های جرم‌شناسی و پویا بودن نظام تقنینی آن‌ها است که بستر ظهور راهبردهای نوین را در این کشورها هموار

نموده است (نجفی، ۱۳۹۷: ۲۷). سایر کشورها می‌توانند با کاربست راهبردهای آزمایش‌شده و نتیجه‌بخش، زمینه را برای اصلاح قوانین و اسناد خود و بازنگری در آن‌ها فراهم نمایند. از دیگر چالش مهم، کمبود یا بعضاً فقدان زیرساخت‌ها (اعم از نرم‌افزاری و سخت‌افزاری) از قبیل کمبود سیستم‌های ارزیابی خطر، کمبود دستگاه‌های نظارت الکترونیکی و... است.

کاهش جمعیت کیفری زندانیان به طبقات مختلف اختصاص یافته است و تسهیلات مربوط به زندانیان بر اساس تقسیم‌بندی صورت‌گرفته، شامل زندان‌های با امنیت پایین، متوسط و با امنیت بالا می‌گردد و نتایج مورد انتظار قانون اولین گام آمریکا، هم در خصوص کاهش جمعیت کیفری زندانیان و هم بهبود کیفیت زندگی بعد از محکومیت زندانیان، به دست خواهد آمد (Crewe and Ievins 2019:450).

شکل ۱- طبقه‌بندی زندانیان در صورت کاربست قانون آمریکا

طبق نمودار می‌توانیم وضعیت زندانیان را در سه طبقه تقسیم کنیم. زندانیان خطرناک که امنیت پایینی دارند (طبقه اول) زندانیان دارای خطر متوسط (طبقه دوم) و زندانیانی که خطر پایین و به عبارتی دارای امنیت بالایی هستند؛ مانند جرایم غیر عمد، جرایم مالی و مانند آن که در طبقه سوم جای می‌گیرند. انتقال زندانیان از طبقه اول به طبقه سوم، پس از سپری کردن تدابیر اتخاذی در داخل زندان و پیاده‌سازی ارزیابی میزان خطر زندانی صورت می‌گیرد. در صورت ارتکاب مجدد جرم توسط زندانی یا تشدید میزان خطر آن به هر دلیل دیگر، به مرحله‌ی قبل بازگشته و دوباره طبق سیستم ارزیابی خطر مورد بازنگری قرار می‌گیرد. در نهایت پس از سپری کردن مراحل لازم بازپروری، به مراحل پایین‌تر انتقال و از تسهیلات بیشتر و حتی انتقال به بیرون از زندان برخوردار می‌گردد. سیستم ارزیابی خطر در نظام کیفری آمریکا در خارج از محیط زندان به کار گرفته می‌شود و ارزیابی خطر و کنترل آن به مراتب سخت‌تر از ارزیابی‌های محیط زندان خواهد بود. این نوع ارزیابی و طبقه‌بندی در ادبیات برخی سازمان‌ها تحت عنوان طبقه‌بندی تجربه‌محور یاد شده و با تمرکز بر جنبه‌ی اصلاح محوری، زندانیان را برای ورود به جامعه آماده می‌کند (Long, 2020: 48).

در نظام کیفری ایران، وجود برخی چالش‌های قضایی و اجرایی می‌تواند؛ اتخاذ و کاربری نوآوری‌ها را در زمینه کاهش جمعیت زندان با صعوبت همراه نماید. از قبیل حجم بالای پرونده‌ها و آمارگرایی ناشی از آن، نگرش و فرهنگ حبس‌گرای حاکم بر قضات ناشی از فرهنگ حاکم بر جامعه، فقدان پرونده شخصیت در اغلب جرایم، فقدان زیرساخت مناسب و سایر چالش‌ها که کاربری سیستم ارزیابی خطر را در مرحله‌ی کیفرگزینی یا اجرای حکم با مشکل همراه می‌نماید. (رسولی امیرحاجلو، ابراهیمی، ۱۴۰۱: ۲۴۳). می‌توان قبل از اعطای هر گونه نهاد ارفاقی، نسبت به ارزیابی میزان خطر زندانیان اقدام نمود یا در خصوص تبدیل وضعیت زندانیان در انتقال به محیط دیگر یا تسهیلات دیگر برای زندانی، خطر آنها مورد سنجش قرار گیرد. از آنجا که برای زندانیان، ارتکاب اعمال مجرمانه و تکرار جرم، منجر به بازگشت به طبقه‌ی اول می‌گردد که رنج‌آور و طاقت‌فرسا تلقی

خواهد شد؛ لذا در اصلاح مجرمان تأثیرگذار بوده و به امید استفاده از تسهیلات و خدمات بهتر تلاش می‌کنند، خطر خود را پایین‌تر آورند. لازم به ذکر است که این فرایند شامل افرادی که مرتکب جرایم خشن، قتل‌های زنجیره‌ای، جرایم دارای کیفر اعدام و جنایات سنگین نخواهد بود و این دسته از اشخاص پس از سپری کردن زمان لازم در طبقه‌ی اول و پس از تعیین و تکلیف آنان توسط قانون، مورد کیفرخواست قرار می‌گیرند.

۶. نتیجه‌گیری

بیشتر نظام‌های قضایی پذیرفته‌اند که زندان اهداف کیفر را محقق نساخته است. زندان‌ها به جای ایفای رسالتی که به آن‌ها محول شده است از فراهم‌کنندگان و خادمان حقیقی بزه‌کاران مکرر محسوب می‌شوند. نه تنها از زندان‌ها نمی‌توان سازگار ساختن اجتماعی محکومان را انتظار داشت، بلکه حتی رسالت خنثی‌کردن را که وظیفه نخستین مجازات سالب آزادی است، ایفا نمی‌کنند.

با نگاهی به قانون اولین گام آمریکا و در پاسخ به این مسئله که آیا کاربست این قانون به‌طور کلی در کشور ایران از وجه مطلوبی برخوردار خواهد بود یا خیر؟ می‌توان بیان کرد از آنجا که در اجرای هر طرحی، توجه به رویکردهای آن، اهمیت بالایی داشته و منوط به آزمایش و پیاده‌سازی آن طرح می‌باشد و از آنجا که این قانون در سیستم قضایی آمریکا اجرایی گردیده و بر اساس آمار ارائه‌شده، از زمان اجرای این قانون، شاهد کاهش جمعیت کیفری زندان در این کشور بوده‌ایم؛ لذا می‌توان مرحله آزمایش آن را در نظام قضایی ایران حذف کرده و بر اساس نتایج اجرای این طرح در ایالت متحده آمریکا، مورد استفاده و کاربرد قرار گیرد؛ به شرط آن‌که الزامات و سازکارهای لازم، زیرساخت‌ها و بستر اجرای این قانون، کاملاً فراهم گردد و در خصوص راهبردهای پیش‌بینی‌شده در این قانون و قابلیت اعمال آن‌ها در نظام حقوقی ایران می‌توان بیان کرد که از سیستم ارزیابی خطر می‌توان در طبقه‌بندی زندانیان، تشخیص استحقاق اعطای نهادهای ارفاقی، میزان خطرناکی محکومان و غیره استفاده کرد. حتی گذراندن دوران

محکومیت خارج از محیط زندان، متضمن سنجش میزان خطر محکومان و متهمان می‌باشد. بهره‌گیری از شاخص‌ها و معیارهای کمی و تجربی، باعث اجرای بهتر این راهبردها خواهد شد که از سوی محقق به‌عنوان راهبرد پیشنهادی در جهت کاهش جمعیت زندانیان، به‌عنوان یک ضرورت تلقی می‌شود. لذا اهتمام به استفاده از سیستم ارزیابی خطر، پیش‌گیری از ارتکاب مجدد جرم توسط زندانیان و بازپروری آن‌ها، تبدیل وضعیت زندانیان و سپری‌کردن دوران محکومیت در خارج از محیط زندان، با توجه به رویکرد حبس‌زدایی، می‌تواند تأثیر مثبتی در کاهش جمعیت کیفری زندان داشته باشد.

۷. منابع فارسی

۷-۱. منابع فارسی

الف) کتب

۱. آنسل، مارک (۱۳۹۶). *دفاع اجتماعی*، ترجمه: محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ پنجم.
۲. آلبرشت، هانس یورگ (۱۳۹۵). *تورم جمعیت زندان‌ها در جستجوی کارآمدترین راه‌حل‌ها*، ترجمه: محمدعلی اردبیلی، بهزاد رضوی فرد و دیگر همکاران، تهران، انتشارات مرکز تحقیقات استراتژیک، چاپ اول.
۳. آلبرشت، هانس یورگ (۱۳۹۵). *از دحام در زندان‌ها*، ترجمه: حسین غلامی، تهران، انتشارات میزان، چاپ اول.
۴. جفری ایان، راس؛ ریچاردز، استفن (۱۳۹۸). *جرم‌شناسی محکومان*، ترجمه: هانیه هژیرالساداتی، تهران، انتشارات میزان، چاپ اول.
۵. هافمن، دنیس (۱۳۸۲). *قضاوت آمریکایی*، ترجمه: عمادالدین باقی و محمد حسین باقی، تهران، نشر سرایی، چاپ اول.
۶. ویلیام نیوبور، دیوید (۲۰۰۸). *نظام عدالت کیفری و ساختار محاکم در آمریکا*، ترجمه: حمیدرضا قراگوزلو، تهران، انتشارات مجد، چاپ اول.

۷. ویلیامز، فرانک پی؛ ماری لین دی، مک شین (۱۳۹۵). *نظریه‌های جرم‌شناسی*، ترجمه: حمیدرضا ملک محمدی، تهران، انتشارات میزان، چاپ ششم.
۸. پاک‌نهاد، امیر (۱۳۸۸). *سیاست جنایی ریسک‌مدار*، تهران، انتشارات میزان، چاپ اول.
۹. رحیمی بروجردی، علیرضا (۱۳۸۵). *خصوصی‌سازی*، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
۱۰. عظیم‌زاده، شادی (۱۳۹۰). *پایداری در بزهکاری*، تهران، انتشارات جنگل، چاپ اول.
۱۱. غلامی، حسین (۱۳۹۳). *اصل حداقل بودن حقوق جزا*، تهران، انتشارات میزان، چاپ اول.
۱۲. صلاحی، جاوید (۱۳۹۶). *کیفرشناسی*، تهران، انتشارات میزان، چاپ دوم.
۱۳. غلامی، حسین (۱۳۸۵). *عدالت ترمیمی*، تهران، انتشارات سمت، چاپ اول.
۱۴. کونانی، سلمان (۱۳۹۶). *جرم‌شناسی محکومین*، تهران، انتشارات مجد، چاپ اول.
۱۵. مؤذن زادگان، حسنعلی (۱۴۰۱). *بحران کرونا و دادرسی کیفری الکترونیکی*، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی تهران، چاپ اول.
۱۶. نیازی، محسن؛ حامد نظری و مجتبی لشگری، (۱۳۹۷). *کاهش جمعیت کیفری در زندان‌ها*، تهران، انتشارات آرون چاپ اول.

ب) مقالات

۱۷. ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۴). «کنگره‌های پنج‌ساله پیش‌گیری از جرم و عدالت کیفری سازمان ملل با تأکید بر رهیافت‌های کنگره سیزدهم»، *مطالعات پیش‌گیری از جرم*، سال دهم، شماره ۳۶، صص ۷۶-۵۸.
۱۸. ابراهیمی، شهرام (۱۴۰۱). «پیش‌گیری از تکرار جرم از طریق هوش مصنوعی، مقتضیات و محدودیت‌ها»، *آموزه‌های حقوق کیفری*، دوره نوزدهم، شماره ۲۳، صص ۳۳-۵۴.
۱۹. ویلهلم، دهان (۱۳۸۷). «الغاء گرایي و کنترل جرم: تناقض در اصطلاحات».

- ترجمه: حسین غلامی، پژوهش حقوق و سیاست، سال دهم، شماره ۲۴، صص ۳۴۸-۳۲۳.
۲۰. بهمنی، مجید؛ فیروز حاجی تبار، حسن جانی و رضا احسانپور (۱۴۰۰). «مداخله بخش خصوصی در زندان در ایران و آمریکا»، مجله حقوق پزشکی، ویژه‌نامه نوآوری حقوقی، شماره ۱۵، صص ۷۶۵-۷۵۴.
۲۱. بیگی، جمال، بابک پورقهرمانی و مریم شیریان نسل (۱۳۹۹). «تورم جمعیت کیفری زندان‌ها و نقض مقررات بین‌المللی حقوق بشر؛ علت‌ها و راهبردها»، مجله مطالعات بین‌المللی، دوره ۱۷، شماره ۳، صص ۹۰-۶۵.
۲۲. پورقهرمانی، بابک و بیاض کریم زاده (۱۳۹۸). «جایگاه آموزه‌های سنجش آمار ریسک جرم در نهاد ارفاقی آزادی مشروط (مطالعه موردی: زندان‌های استان آذربایجان شرقی)»، تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، دوره ۱۵، شماره ۳، صص ۱۱۵-۱۳۷.
۲۳. تی گالن، فرانسیس (۱۳۸۶). «بحران زندان در آمریکا»، ترجمه: لیلا اکبری، مجله حقوقی گواه، شماره ۱۱، صص ۳۶-۲۵.
۲۴. حاجی ده آبادی، احمد (۱۳۸۸). «اصلاح مجرمان در سیاست جنایی تقنینی»، فصل‌نامه مطالعات حقوق خصوصی (حقوق سابق)، دوره ۳۹، شماره ۳، صص ۱۰۴-۸۳.
۲۵. خاقانی، مهدی (۱۳۹۰). «امکان‌سنجی هم‌گرایی ترمیمی مجازات نظارت الکترونیکی با آموزه‌های سیاست جنایی اسلام»، دو فصل‌نامه حقوق ارتباطات، شماره ۱، صص ۱۳۱-۱۵۲.
۲۶. صادقی، آزاده؛ مهدی غلامپور (۱۴۰۰). «ارزیابی طبقه‌بندی زندانیان، در نظام عدالت کیفری ایران با رویکردی تطبیقی»، فصل‌نامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۲۵، شماره ۲، صص ۱۰۵-۷۷.
۲۷. صیقل، یزدان، امیر ایرانی و ناصر حجاریان، (۱۳۹۹). «ریسک تکرار جرم در تعیین مجازات‌های اصلاح‌مدار در نظام‌های عدالت کیفری ایران و آمریکا»،

- دیدگاه‌های حقوق قضایی، دوره ۲۵، شماره ۹۲، صص ۲۴۵-۲۲۵.
۲۸. رسولی امیرحاجلو، اسحاق و شهرام ابراهیمی (۱۴۰۱). «چالش‌های قضایی و اجرایی زندان‌زدایی در سیاست جنایی ایران»، *مجله حقوقی دادگستری*، دوره ۸۶، شماره ۱۱۹، صص ۲۴۴-۲۱۹.
۲۹. داچک، هادی (۱۳۹۹). «مجازات‌های جایگزین حبس و تأثیر آن بر کاهش جمعیت کیفری زندان»، *پژوهش ملل*، شماره ۵۴، صص ۱۳۲-۱۱۸.
۳۰. شریفیان، حسن و رضا اسلامی، (۱۴۰۱). «جایگاه نهاد دادستانی در پرتو اصل تفکیک قوا (مطالعه موردی ایران و ایالات متحده آمریکا)»، *فصل‌نامه تحقیقات حقوقی*، دوره ۲۵، شماره ۱۰۰، صص ۲۰۱-۱۷۹.
۳۱. مایکل تونری (۱۳۸۷). «کیفرهای اجتماع‌محور در ایالت متحده آمریکا»؛ ترجمه: مینا صدیق‌فر؛ *مجله حقوق دادگستری*، شماره ۶۴، صص ۲۲۰-۱۹۱.
۳۲. محمد نسل، غلامرضا (۱۳۸۴). «نظارت الکترونیکی بر بزهکاران»، *فصل‌نامه دانش/انتظامی*، سال هفتم، شماره اول، صص ۱۵۳-۱۱۹.
۳۳. ولی پوری، معصومه، غلامی، حسین (۱۴۰۰). «عفو امتنانی در نظام عدالت کیفری حاکمیت اسلامی»، *فصل‌نامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، سال چهارم، شماره سوم، صص ۳۷۹-۳۶۴.
- ج) مقاله در کتاب (مجموعه مقالات) *مجموعه مقالات دومین همایش ملی مطالعات فقهی*
۳۴. ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۷). «چگونگی اجرای قواعد حداقل سازمان ملل درباره رفتار اصلاحی با زندانیان در حقوق داخلی»، در: عباس شیری، *دانش‌نامه جرم‌شناسی محکومان*، تهران، انتشارات میزان، چاپ اول، صص ۱۱۶-۸۷.
۳۵. نجفی ابرند آبادی، علی حسین (۱۳۸۶). «مجازات‌های جامعه‌مدار»، در: *مجموعه مقالات راهکارهای کاهش جمعیت کیفری زندان*، تهران، انتشارات میزان، چاپ اول، صص ۱۲۹-۱۰۹.

۳۶. کیانی، سارا (۱۳۹۸). « بازپروری انتقالی: آماده سازی برای خروج و تاثیر آن بر کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها» در: نسرین مهرا، مدیریت جمعیت کیفری نظریه و رویه، تهران، انتشارات میزان، چاپ اول، صص ۳۳۷-۳۳۴.
۳۷. میرشمس شهشهانی، مائده، (۱۳۸۶). « خدمات عمومی ارائه شده مجرمان در استرالیای غربی» در: مجموعه مقالات همایش راهکارهای کاهش جمعیت کیفری زندان، تهران، انتشارات میزان، نوبت اول صص ۱۸۹-۱۷۷.
۳۸. نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۹۲). « کیفرشناسی نو – جرم‌شناسی نو؛ درآمدی بر سیاست جنایی مدیریتی خطرمدار» در: تازه‌های علوم جنایی، تهران، انتشارات میزان، چاپ دوم، صص ۷۵۱-۷۱۷.
۳۹. ابوذری، مهرنوش (۱۳۹۷). «خانه اموات در پرتو جرم‌شناسی محکومان»، در: عباس شیری، دانشنامه جرم‌شناسی محکومان، تهران، انتشارات میزان، چاپ اول، صص ۸۳۹-۸۵۵.

د) پایان‌نامه

۴۰. رحمانیان، سعید (۱۳۹۰)، مطالعه تطبیقی نظارت الکترونیکی در حقوق کیفری ایران و آمریکا، پایان‌نامه برای اخذ مدرک کارشناسی ارشد، دانشگاه امام صادق (ع).

۲-۷. منابع لاتین پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

A) Books

41. Blumer, helmert (1962). *Symbolic Interactionism Perspective and Method*, London, University of California Press.
42. Kratcoski, Peter (2018). *Correctional Counseling and Treatment*, Kent, Ohio, The University of Michigan.
43. Walsh, Anthony & Wells, Jessica (2020). *Correctional Assessment, Casework, and Counseling*, Jessica Wells Department of Criminal Justice

Boise State University Boise.

B) Articles

44. Andvig, Ellen , Koffeld Hamidane, Sylvia, Ausland & Karlsson, Bengt. (2020). "Inmates' perceptions and experiences of how they were prepared for release from a Norwegian open prison", *Nordic Journal of Criminology*, vol. 22, pp 1-18.
45. Burrell, Gable (2008). "From B. F. Skinner to Spiderman to Martha Stewart: The past, present and future of electronic monitoring of offender", *Journal of Offender Rehabilitation*, p.p 101-118.
46. Crewe, Ben, & Ievins, Alice. (2019). "The prison as a reinventive institution", *Theoretical Criminology*, vol 24, Issue 4, pp 71-101.
47. Hunter, Dan, Bagaric, Mirko, and Gabrielle Wolf (2018). "Technological Incarceration and the End of the Prison Crisis", *The Journal of Criminal Law & Crimminal*, Vol 108, Issue 1, p.p 73-135.
48. Renzema Marc, Wilson Evan mayo (2005). "Can electronic monitoring reduce crime for moderate to high-risk offenders?", *Journal of Experimental Criminology*, Vol 1, p.p.215-237.

C) Thesis

49. Long, Joshua Shan. (2020). **Appropriate classification of prisoners: Balancing prison safety with the least restrictive placements of Ohio inmates**, Doctoral dissertation, University of Cincinnati.

The Strategies to Reduce the Prison's Criminal Population; Studying The American Law and the Possibility of Applying the Strategies in Iran's Criminal Justice System

Khalil shojaei^{1*}, Hossein Gholami², Hasanali Moazenadegan³

1. Ph. D Student in Criminal Law, Faculty of Law & Political Sciences, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran
2. Professor in Criminal Law, Faculty of Law & Political Sciences, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran
3. Associate Professor in Criminal Law, Faculty of Law & Political Sciences, Allameh Tabatabaee University, Tehran, Iran

Receive: 2023/05/21

Accept: 2024/01/1

Abstract

Nowadays, coercive criminal policy and harsh or terrible punishments have been replaced by friendship, adjustment and flexibility. Perhaps the reason for removing the death penalty (as an illegitimate child of royal governments) and turning to the deprivation of liberty (imprisonment) can be seen as the result of not fulfilling the goals of punishments, the usefulness and rehabilitation of criminals. Primarily, the substitution of imprisonment for severe corporal punishment was very promising. The unfavorable use of custodial punishment turned this hope into despair. According to the Criminal Policy and Justice Department's research, until December 2021, approximately 11.5 million people have been in prison around the world! Therefore, criminal justice policymakers tried to provide strategies and policies to reduce the criminal population of prisons. This caused the emergence of new strategies in societies, including the First Step Act in US. The present article, with a descriptive-analytical method, aims to analyze the strategies of the above-mentioned law and the feasibility of its application in Iran's legal system. The research results showed that some strategies of this law, such as "risk assessment system, rehabilitation of prisoners, use of more facilities for prisoners, changing the status and serving the sentence outside of prison" are in accordance with the current policies of Iran and application of them, is considered as an effective strategy in reducing the prison's criminal population.

Keywords: Prison's Criminal Population, the First Step Act of US, Risk Assessment System, Iranian Legal System

* Corresponding author: khalil.shojaei@yahoo.com

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی